

РОЗДРІБНИЙ ДЕПОЗИТНИЙ РИНОК УКРАЇНИ У ПЕРІОД ПОСТКРИЗОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Корнилюк Роман Васильович,

кандидат економічних наук, старший викладач

*ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима
Гетьмана»*

Корнилюк Анна Валентинівна,

кандидат економічних наук, старший викладач

*ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима
Гетьмана»*

Банківська система України протягом 2010-2013 р.р. продовжує поступово долати наслідки світової фінансової кризи 2008-2009 рр., серед яких зростання частки проблемної заборгованості, кількості банківських дефолтів, анемічний розвиток кредитного ринку і згорання альтернативних можливостей для залучення банківських ресурсів. Внаслідок дії даних чинників після проходження дна рецесії сформувалась парадоксально сприятлива ситуація для розвитку ринку роздрібних депозитів, які лишились основним джерелом формування банківських пасивів. За даними НБУ, обсяг загального портфелю депозитів фізичних осіб протягом 2012 р. зріс на 19,6 % [1]. Швидкі, порівняно із кредитуванням, темпи розвитку депозитного ринку підсилювались процесом перерозподілу ринку і агресивною ціновою політикою, спрямованою на залучення клієнтів банками із вітчизняним (Приватбанк, Дельта, Платинум) і російським (Альфа, Сбербанк Росії, ВТБ) капіталом .

Процес відновлення ринку роздрібних депозитів в Україні заслуговує детальнішого наукового аналізу з огляду на практичні потреби банківського регулювання та нагляду. Регуляторним органам варто переосмислити місце та роль даного сектору в контексті стратегії розвитку банківської системи: з одного боку слід розробити заходи стимулювання для спрямування потенціалу

депозитного ринку на відновлення необхідних темпів росту кредитування економіки, а з іншого — не допустити надмірної концентрації ризиків у менш фінансово надійних банках, що схильні залучати вклади за екстра-високими ставками для компенсації відтоку старих депозитів і здійснення високо-ризикових активних операцій.

Для кращого розуміння сутності, переваг і ризиків роздрібного залучення вкладів вважаємо доречним використовувати наукові доробки таких зарубіжних вчених як Д. Даймонд, П. Дибвіг, П. Роуз, Я. Фучіта, Г. Де Ніколо, Р. Ейзенбейс [2–6]. Дана тематика також відображена в працях вітчизняних дослідників, серед яких О. Барановський, С. Волосович, Д. Гладких, В. Рисін та інші [7–10]. Однак більшість наукових досліджень стосувалась періоду формування, розвитку й кризи роздрібного депозитного сектору в Україні чи світі, тоді як особливості нового етапу відновлення даного ринку, що розпочався в 2010 р. вивчені недостатньо.

Мета нашої статті полягає в дослідженні основних тенденцій розвитку роздрібного депозитного ринку України під час виходу з фінансової кризи, виявленні нових факторів, що їх визначають, а також окресленні шляхів вирішення існуючих проблем на досліджуваному ринку. Для вирішення поставлених завдань ми використали статистичні методи ретроспективного та структурного аналізу ключових показників роздрібного депозитного ринку за період 2008-2013 рр.

Під роздрібними депозитами (англ. «*retail deposits*») у даній статті ми розуміємо сукупність строкових і поточних банківських депозитів фізичних осіб, хоча деякі вчені додатково включають кошти підприємств малого і сімейного бізнесу. З огляду на проблему доступності статистичних даних, предметом нашого дослідження є кошти фізичних осіб у пасивах банків. Перш ніж приступити до аналізу емпіричних даних, варто також наголосити на соціально-економічному значенні роздрібного депозитного ринку. Залучення коштів населення дозволяє розширити базу банківських ресурсів, які можуть стати джерелом кредитування реального сектору. Разом з цим, банки зі значною часткою депозитів фізичних осіб мають незбалансовану строкову

структуру активів і зобов'язань, більш схильні до банківської паніки внаслідок так званих «набігів на банки». Державна система гарантування вкладів, спрямована запобігання «набігів», посилює моральний ризик у керівників банків-учасників, котрі отримують стимул вести більш ризикову, менш обачливу діяльність і загострювати цінову конкуренцію на депозитному ринку.

Станом на 1.04.2013 р., загальний обсяг роздрібного депозитного портфелю банків України становив 384,5 млрд. дол. США — 39,6% від обсягу зобов'язань. За останні 4 роки частка роздрібних депозитів у зобов'язаннях банків зросла з 26,4% до 39,6% (рис.1). Відтак депозити населення лишаються ключовим джерелом формування банківських ресурсів в Україні, від якого залежить подальший розвиток вітчизняної банківської системи.

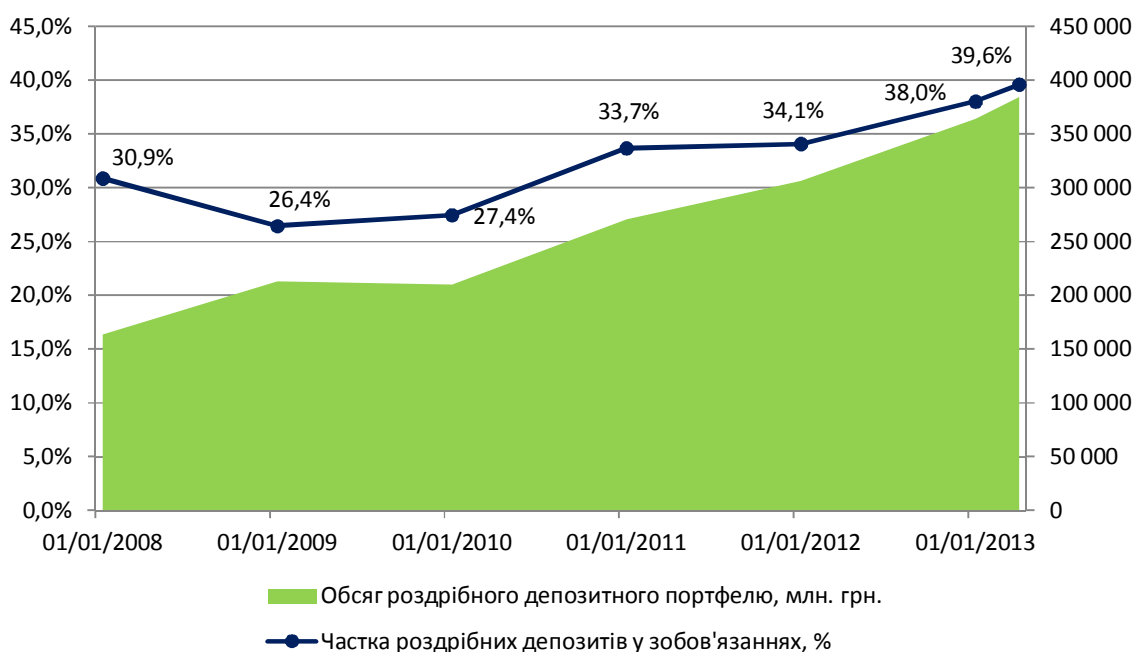

Рис.1. Динаміка частки роздрібних депозитів у структурі зобов'язань банківської системи України протягом 2008-2013 рр.*

* складено авторами на основі [1]

Як бачимо з рисунку 1, обсяг роздрібного депозитного портфелю, незважаючи на деяке зниження протягом 2009 року, продовжив зростання, тим самим заміщуючи кошти материнських банків, емітовані боргові цінні папери і зовнішні синдиговані кредити, доступ до яких скоротився внаслідок глобальної фінансової кризи та зниження суверенного рейтингу України. Значне фінансування з-за кордону спостерігається лише у російських банків, тоді як

європейські інвестори намагаються переорієнтувати власні дочірні банки на внутрішні ресурси, встановлюючи цільовий показник *loan-to-deposit ratio* на рівні 100%; в критичних випадках західноєвропейські банки взагалі виходять із ринку.

Активне залучення коштів роздрібних вкладників у посткризовий період відбувалося з огляду на високу вартість ресурсів на внутрішньому міжбанківському ринку. Дефіцит і дороговизна ліквідних коштів на міжбанківському ринку, в свою чергу були наслідком рестрикційної грошово-кредитної політики НБУ, спрямованої на утримання гривні від девальвації та інфляції. Стримуючи ріст гривневої грошової маси в економіці, стало можливо знизити ріст споживчих цін та обмежити простір для валютних спекуляцій.

У результаті дефіциту гривні та подорожчання пасивів, єдиним прийнятним способом підтримки фінансової стійкості банків лишається залучення депозитів населення, особливо довгострокових. На цьому етапі в банків і починаються головні проблеми: для кредитування треба залучати гривню, тоді як майже половина вкладників-фізичних осіб надає перевагу вкладам у доларах і євро (рис. 2).

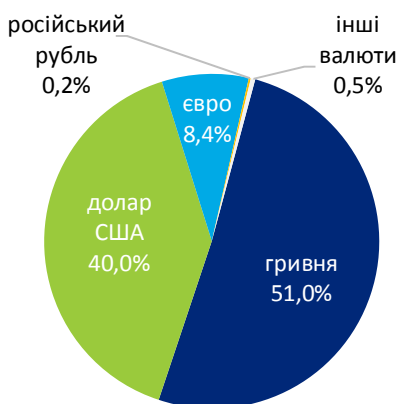

Рис. 2. Депозити домашніх господарств у розрізі валют станом на 01.02.2013 р.*

* складено авторами на основі [1]

У загальному портфелі частка гривневих депозитів більша, ніж 50%, оскільки юридичні особи більш охоче зберігають свої вклади у національній валюті. Проте, починаючи з 01.07.2012 р. частка гривневих депозитів знижувалась: з 58% до 56% станом на 01.02.2013 (рис. 3).

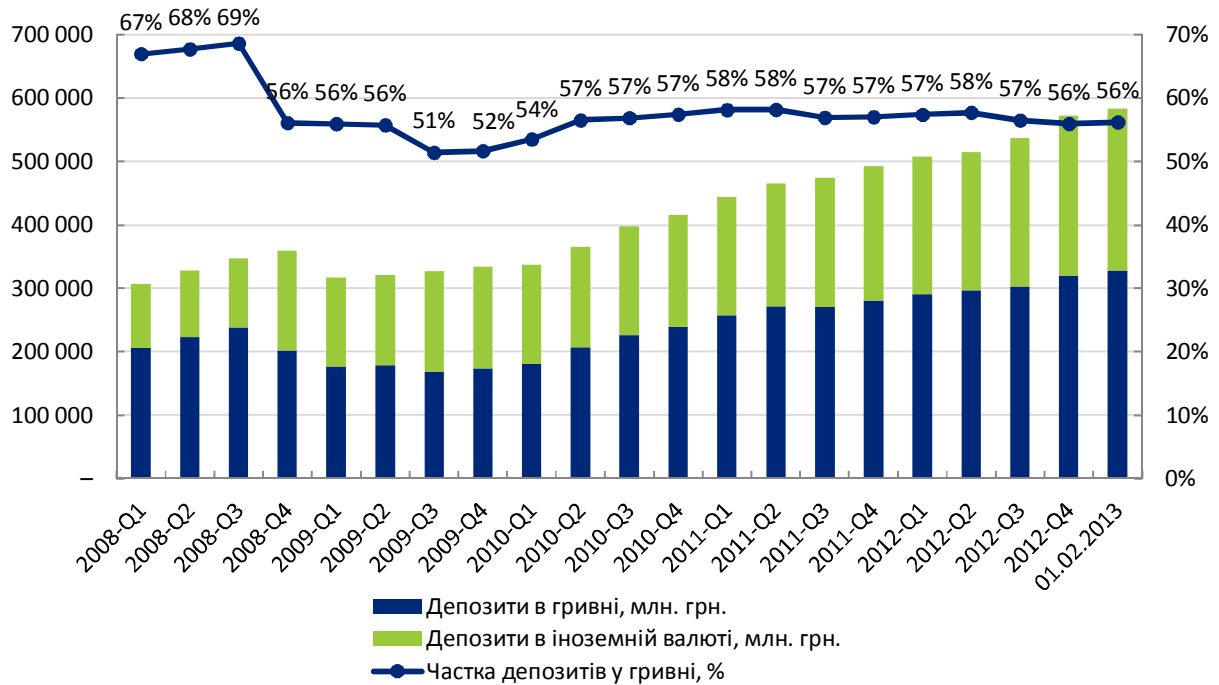

Рис. 3. Динаміка депозитів в національній та іноземній валюті, 2008-2013 р. р., млн. грн.*

* складено авторами на основі [1]

Заміщення гривневих депозитів валютними підігривається девальваційними очікуваннями населення. У другій половині 2012 р. банки були вимушені підіймати ставки в національній валюті до надмірно високих рівнів (рис.4).

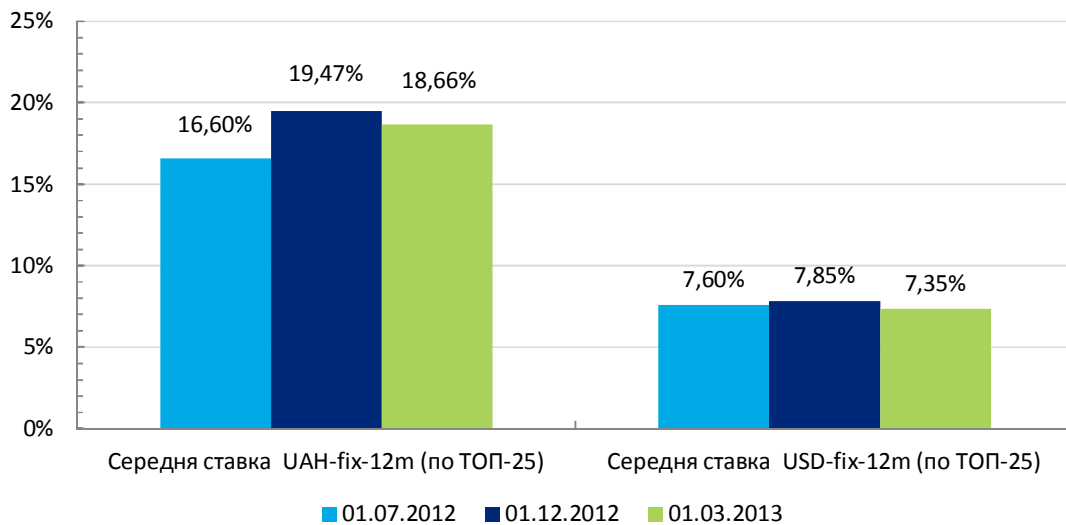

Рис. 4. Зміна середніх 12-міс. ставок за класичними строковими депозитами, в грн. та дол. США*

* складено авторами на основі даних офіційних сайтів банків [17]

Так, серед вибірки ТОП-25 найбільших банків, які контролюють 78,7 % роздрібного депозитного ринку, ставки за гривневими депозитами зростали набагато швидше, ніж за валютними. У першому кварталі 2013 року відбувалося поступове зниження депозитних ставок, яке, втім, не досягло рівня середини 2012 року. Середні депозитні ставки ТОП-25 банків-лідерів за 12-місячними класичними строковими депозитами (без права поповнення) протягом зимового періоду з 1.12.2012 до 1.03.2013 знижувались з 19,5% до 18,7% за гривневими вкладами; з 7,9% до 7,4% за доларовими (рис. 5).

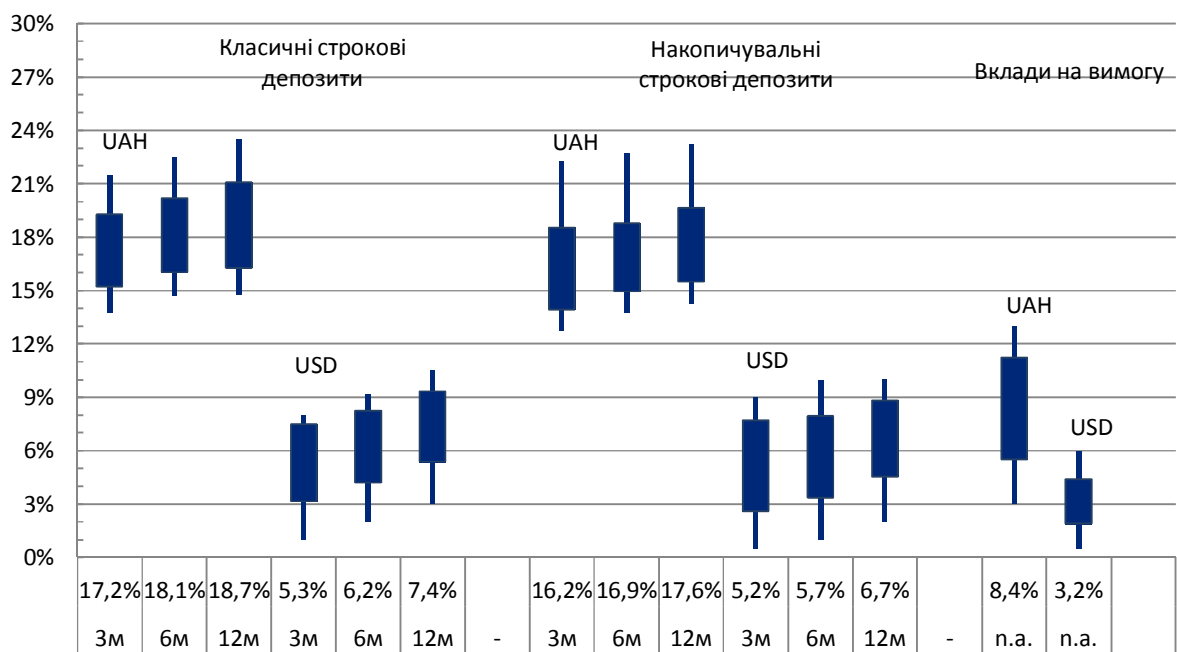

Рис. 5. Діапазони розподілу ставок за роздрібними депозитними продуктами (тонка лінія) та межі стандартного відхилення (товста лінія), ТОП-25 банків, 01.03.2013 р.*

* складено авторами на основі даних офіційних сайтів банків [17]

Зниженню ставок сприяло збільшення довіри населення до банківської системи та падіння рівня девальваційних очікувань. Після врегулювання проблем з дефіцитом ліквідності на міжбанківському ринку на початку 2013 р. найбільше знизились депозитні ставки за короткостроковими 3-місячними вкладами, які в 01.12.2012 р. сягали апогею, будучи вищими за 12-місячні (20,2% проти 19,5%). Розворот тренду у напрямі зниження відсоткових ставок на початку 2013 р. ми вважаємо позитивним сигналом для фінансової стійкості банківської системи України. Подальше підвищення ставок за депозитами (а

відтак і кредитами) підсилювало би проблему несприятливого відбору (adverse selection): на кредитні ставки вище 25-30% річних зазвичай погоджуються не дуже надійні позичальники, а звуження процентної маржі знижує дохідність банків, штовхаючи їх до більш ризикової діяльності або ж підвищення комісійних тарифів.

Банкам стає все складніше покривати величезні процентні витрати на депозитний ресурс в умовах відсутності надійних позичальників і слабкості захисту прав кредиторів. Також обмежують ріст депозитних ставок ініціативи Фонду гарантування вкладів, оскільки за надто привабливі цінові пропозиції банки будуть змушені платити вищі індивідуальні внески. Проте, як свідчить проведене авторами дослідження, саме банки з високими депозитними ставками протягом минулого року були найбільш успішними в залученні коштів фізичних осіб (рис. 6; 8).

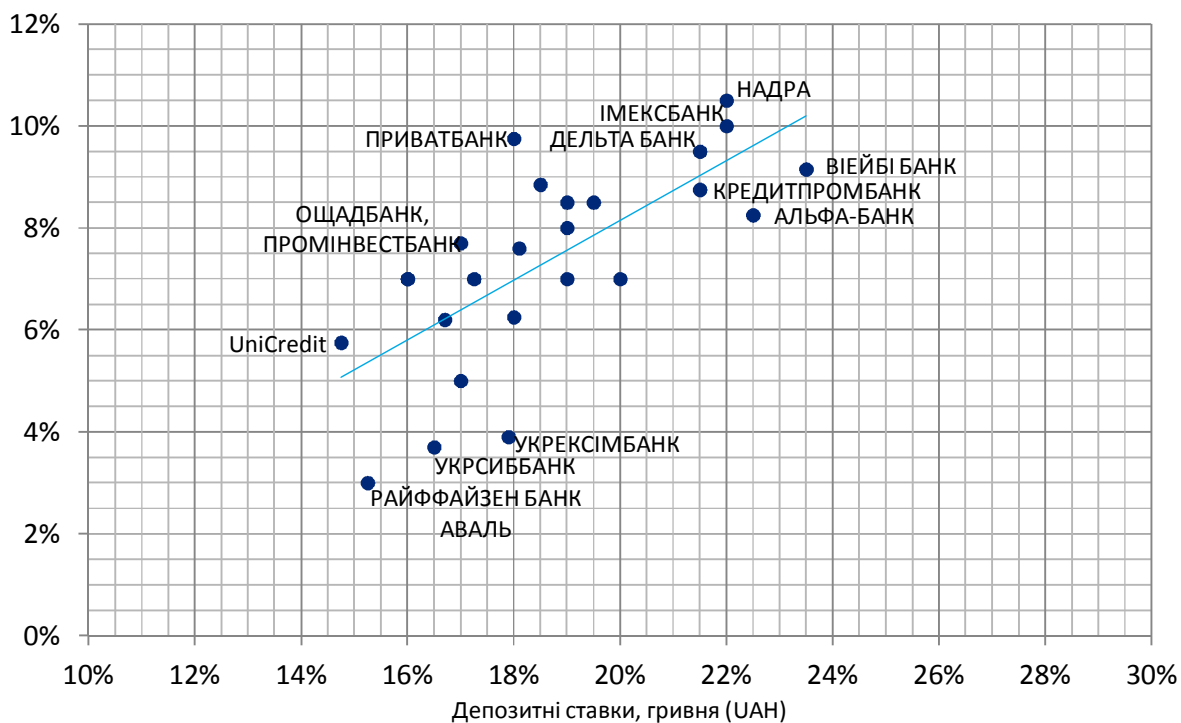

Рис. 6. Розподіл ставок за класичними строковими депозитами, терміном на 12 місяців в грн. та дол. США, станом на 01.03.2013 р.*

* складено авторами на основі даних офіційних сайтів банків [17]

Для якісного дослідження депозитного ринку варто враховувати індивідуальні фінансові показники у розрізі окремих банків, оскільки на ринку вкладів населення існують як лідери, так і аутсайтери. Незважаючи на високі

процентні витрати на залучення депозитів, як завжди існують банки, яким вдається нарощувати ринкову частку. Лідерами за обсягом роздрібних депозитів лишаються старі системні банки Приватбанк, Ощадбанк, Укрексімбанк, Райффайзен банк Аваль, а також відносно новий Дельта банк.

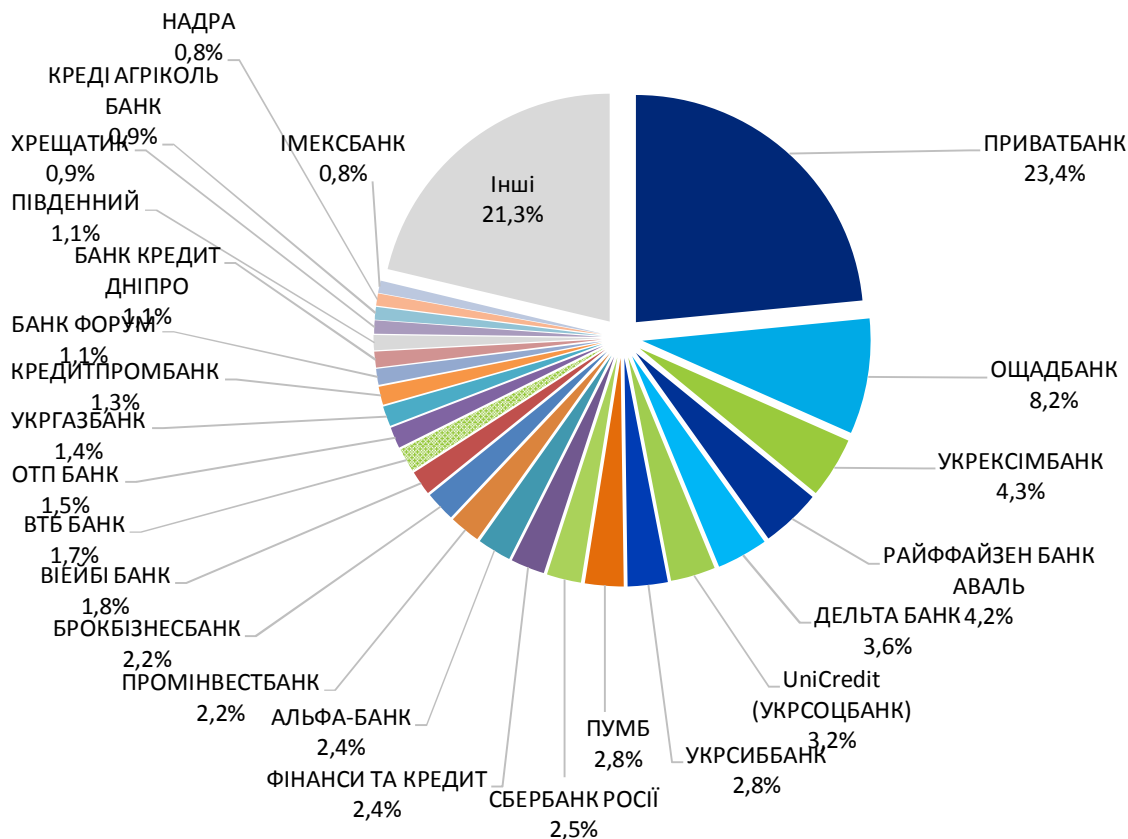

Рис. 7. Банки-лідери за обсягом депозитів фізичних осіб, 01.01.2013 р., %
* складено авторами на основі [1]

ТОП-25 банків-лідерів за обсягом залучених у населення депозитів контролюють 78,7 % роздрібногo депозитного ринку. За 2012 рік вони втратили 1 процентний пункт частки ринку, що свідчить про вищу популярність серед населення невеликих банків, які традиційно пропонують вищі ставки.

Найбільший притік коштів вкладників-фізичних осіб за 2012 рік спостерігався у Приватбанку (15616 млн. грн.), Дельта банку (5192 млн. грн.), Сбербанку Росії (4694 млн. грн.). Лояльність клієнтів до даних банків пояснюється їхнім високим значенням для системи, широкою мережею відділень, а в деяких випадках: прив'язкою до державного фінансування, привабливими ціновими пропозиціями або успішним впровадженням сучасних технологій співпраці з клієнтами через інтернет- та мобайл-банкінг (рис. 8).

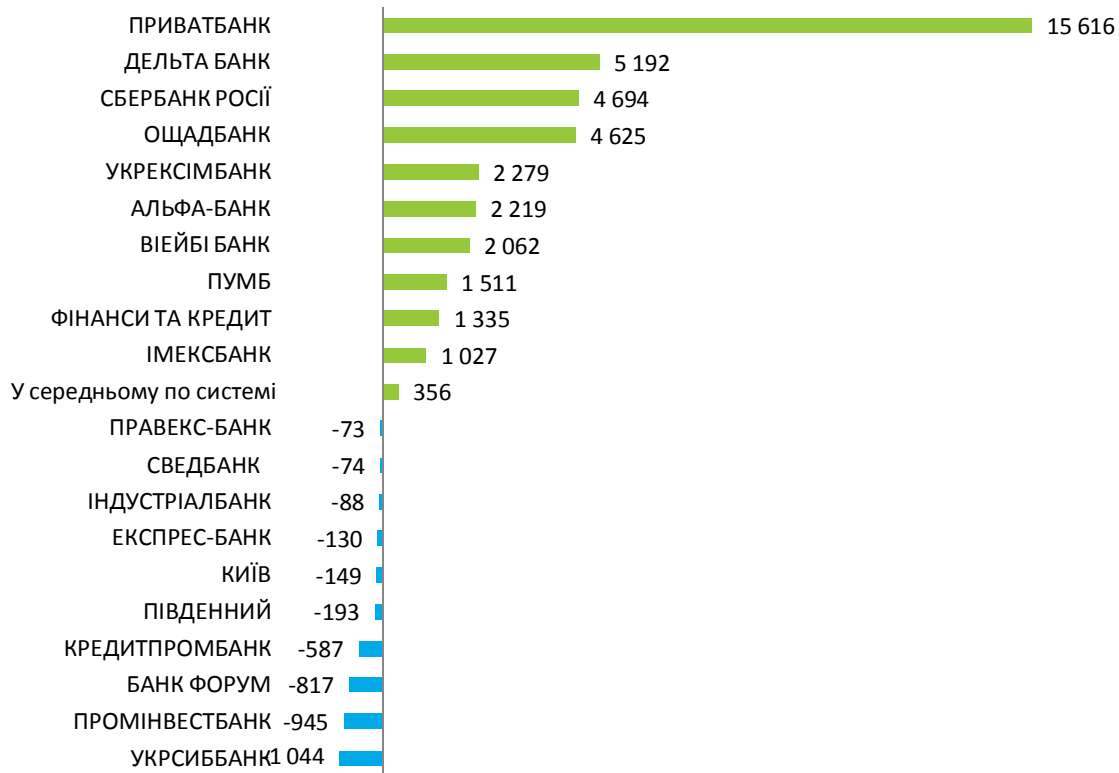

Рис. 8. Лідери та аутсайтери за приростом депозитів фізичних осіб за 2012 рік, млн. грн.

* складено авторами на основі [1]

Найбільше скорочення роздрібного депозитного портфелю протягом 2012 року зафіксоване у банках Укрсиббанк, який входить у французьку групу BNP Paribas (-1044 млн. грн.); Промінвестбанк, що належить російському державному Внешкономбанку (-945 млн. грн.); «Форум», з якого вийшли німецькі інвестори (-817 млн. грн.).

Порівнюючи суми нарощення і відтоку роздрібних депозитів протягом 2012 року за крайніми банками, можна зробити і позитивний висновок: притік коштів населення домінував, в тому числі і за кількістю банків, які його відчували. Загальне збільшення коштів населення у банківській системі продовжувалось і протягом 1 кварталу 2013 р. Проте, як свідчить проведене дослідження, лишаються серйозні приводи для песимізму або ж для пошуку конструктивних рішень у банківському середовищі:

По-перше, значний тиск на процентну маржу чинять аномально високі депозитні ставки, необхідні для притоку нових депозитів та втримання існуючих клієнтів; як наслідок кредитний ринок перебуває у стагнації;

По-друге, довіра населення та банків до гривневих інструментів заощаджень залишається низькою, що виражається високої частці депозитів в іноземній валюті та більш ніж 2-кратним розривом між гривневими і доларовими ставками;

По-третє, залишаються недостатніми обсяги довгострокової ресурсної бази на фоні зростання депозитних портфелів за рахунок залишків на карткових рахунках та депозитів до запитання, що посилюють ризики втрати ліквідності окремих флагманів депозитного ринку, які не володіють достатнім рівнем підтримки з боку акціонерів. Дефіцит довгострокових банківських ресурсів в національній валюті призводить до невідповідності за строками та валютами між пасивами та активами банків. Втративши доступ до дешевого довгострокового фінансування з-за кордону, банки України зорієнтувались на використання внутрішніх депозитних ресурсів, які характеризуються низькими строками (в основному до 1 року), значною часткою валютних вкладів та високою чутливістю до політико-економічної ситуації в країні. Нова структура пасивів з переважно «короткими» ресурсами фізичних осіб не дозволяє нарощувати довгострокове кредитування.

Незважаючи на те, що можливості для вирішення даних проблем лежать далеко за межами банківської системи, саме банкірам та банківським регуляторам прийдеться в першу чергу відповідати на можливі виклики у разі загострення економічної ситуації в країні. Ситуація на ринку роздрібних депозитів вимагає детального аналізу факторів, які вплинули на появу описаних вище проблем. Глибокий підхід до вивчення механізму функціонування роздрібно-депозитного ринку повинен стати теоретичним підґрунтям для його керованого розвитку з урахуванням інтересів усіх пов'язаних сторін.

Правильно налагоджена система регулювання ринку роздрібних депозитів повинна бути націленою на контроль за негативними ефектами, що генерується даним ринком. Так, особливо важливою задачею для НБУ і Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) стає недопущення переходу посткризового відновлення банківської діяльності у період спекулятивних фінансів (згідно з класифікацією Х. Мінскі), коли банки нарощують дохідність

за рахунок фондування довгострокових інвестицій короткостроковими пасивами. Це загрожує переходу банківської системи у т.зв. період «Понці-фінансів», коли вхідні грошові потоки не можуть компенсувати не лише відсоткових виплат за депозитами, а й недостатні для повернення основної суми вкладів [5].

Як наслідок, банки набувають рис фінансових пірамід, оскільки схильні надмірно підвищувати депозитні ставки для населення виключно з метою рефінансування старих боргів перед існуючими вкладниками. Для запобігання розвитку такої ситуації, ФГВФО ініціював диференціацію внесків банків-учасників, за якою банки що пропонують надто високі ставки сплачуватимуть більші суми з огляду на теоретично вищу ризиковість. Ми частково погоджуємось з логікою ФГВФО, проте вважаємо за доцільне при встановленні надбавок до внесків враховувати специфіку активної сторони балансу банків-учасників і звертати більшу увагу на їхні кредитні рейтинги (табл. 1; рис. 9).

Таблиця 1

Алгоритм переведення значень національної рейтингової шкали і рейтингової шкали Moody's у 9-бальну шкалу зведеного рейтингу¹

Національна рейтингова шкала	Рейтингова шкала Moody's	Бали зведеного рейтингу	Пояснення до НРШ згідно з Постановою Кабміну N 665 від 26.04.2007 р.
uaAAA	Aaa	9	найвища кредитоспроможність
uaAA	Aa1, Aa2, Aa3	8	дуже висока кредитоспроможність
uaA	A1, A2, A3	7	висока кредитоспроможність
uaBBB	Baa1, Baa2, Baa3	6	достатня кредитоспроможність
uaBB	Ba1, Ba2, Ba3	5	нижча, ніж достатня кредитоспроможність
uaB	B1, B2, B3	4	низька кредитоспроможність
uaCCC	Caа1, Caа2, Caа3	3	дуже низька кредитоспроможність
uaCC	Ca1, Ca2, Ca3	2	висока вірогідність дефолту
uaC	C1, C2, C3	1	очікується дефолт
uaD	-	0	дефолт

¹ Складено на основі наступних джерел:

- Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Національної рейтингової шкали» №665 від 26.04.2007 р.

- Long-term Rating Scales Comparison. Офіційний сайт базельського комітету:
<http://www.bis.org/bcb/qis/qisrating.htm> .

- Долінський Л., Ковальчук О. Побудова інтегрального кредитного рейтингу банківської системи України // Вісник Національного банку України. – 2012. - №6. – с.28-32.

З огляду на те, що індивідуальні кредитні рейтинги банкам можуть присвоювати 3 міжнародні та 6 національних уповноважених рейтингових агентств, пропонуємо формувати зведений рейтинг на основі індивідуальних рейтингів позичальників в національній шкалі. Індикатором надійності зобов'язань банку може бути зведений рейтинг банку, що розрахований як середнє арифметичне балів, отриманих шляхом переведення офіційних рейтингів кожного банку у 9-бальну шкалу, як зазначено у табл.1. Рейтинги інвестиційного рівня відповідають 6-10 балам зведеного рейтингу, тоді як рейтинги спекулятивного рівня відповідають 0-5 балам зведеного рейтингу.

На основі отриманої інформації про зведені рейтинги ТОП-25 банків, авторами складено квадрант «надійність-дохідність» вкладів, який дозволяє визначити найбільш привабливі банки з огляду на значення рейтингу та депозитних ставок.

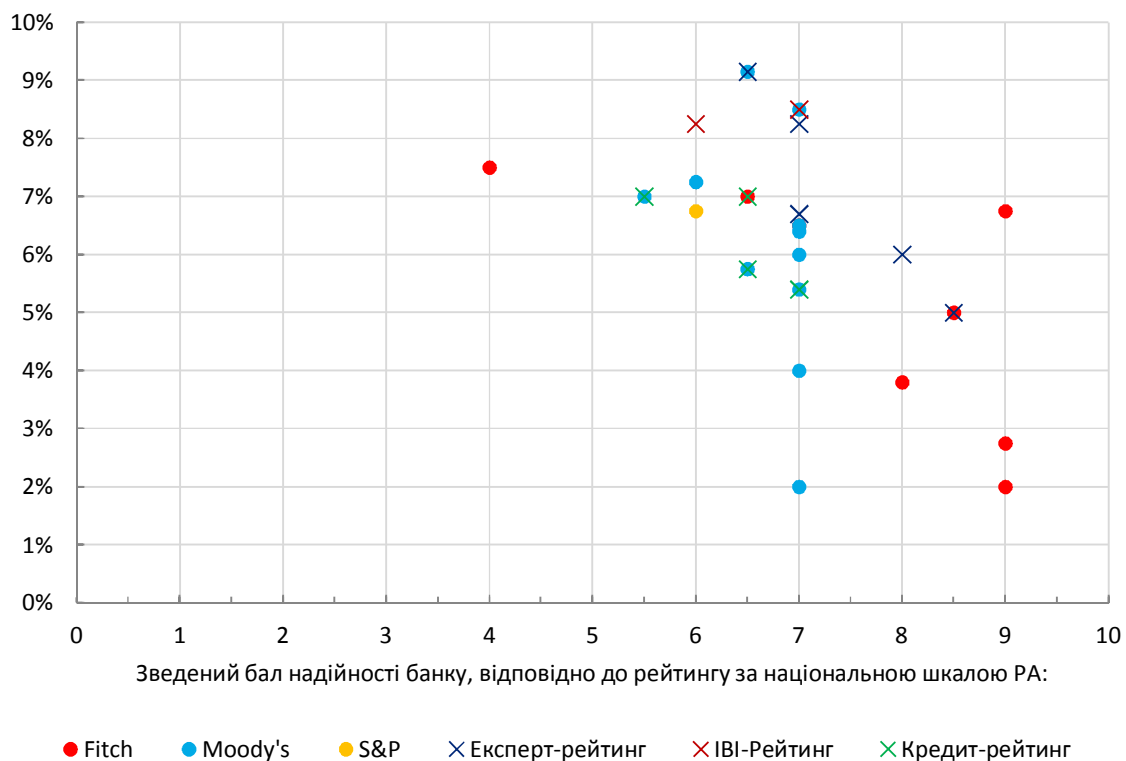

Рис. 9. Порівняння зведеного рейтингу банків (вісь x) з величиною ставки за 12-місячним класичним депозитом в доларах США (вісь y), 01.03.2013 р.*

* складено авторами на основі [11-16]

Так, банки, які опинились у правій-верхній частині графіка характеризуються найкращим поєднанням надійності з дохідністю (рис. 9). Як свідчать наведені дані, між надійністю і дохідністю існує обернений кореляційний зв'язок: банки з вищими рейтингами у середньому пропонують нижчі відсоткові ставки і навпаки. Це з одного боку підтверджує вірність рішення ФГВФО щодо розгляду банків з високими ставками як більш ризикових, а з іншого коефіцієнт кореляції явно менший 1, що доводить необхідність включення у формулу розрахунку внеску додаткових індикаторів ймовірності дефолту окрім розміру депозитної ставки. Для об'єктивності висновків регуляторам доцільно також звертати увагу на репутацію рейтингового агентства, яке оцінило надійність банку.

Під час дослідження було виявлено, що на ринку роздрібних депозитів панують суперечливі тенденції. З одного боку, відбувається зростання загального обсягу депозитного портфелю фізичних осіб та поступове зниження депозитних ставок. Однак падіння цін на депозитні ресурси є недостатнім для відновлення кредитування реального сектору економіки. Високодохідні депозитні програми окремих банків із низькими кредитними рейтингами мають риси фінансових пірамід. Повноцінний розвиток роздрібного депозитного ринку стримується силою серйозних гальмівних факторів, серед яких доларизація вкладів, низька довіра населення до національної валюти, переважання короткострокових ресурсів тощо.

Перед органами державного регулювання постає завдання сформувати такий механізм розвитку роздрібного депозитного ринку, який максимізуватиме позитивні ефекти й мінімізуватиме ризики його функціонування. На державному рівні варто переосмислити роль і місце ринку роздрібних депозитів, щоб замість забезпечення спекулятивних та різновекторних інтересів учасників він працював на благо національної економіки та підвищення добробуту її громадян.

Література

1. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
2. After the Crash: The Future of Finance / Y. Fuchita, R.J. Herring, R.E. Litan / Brookings Institution Press and Nomura Institute of Capital Markets Research — 2010. — 150 p.
3. Diamond D. Bank runs, deposit insurance and liquidity / D. Diamond, P. Dybyig // Journal of Political Economy — 1983. — № 91(3). — 401–419 p.
4. Dollarization of bank deposits: causes and consequences / G. De Nicoló, P. Honohan, A. Ize // Journal of Banking & Finance. — 2005. — Vol. 29. — Issue 7. — 1697-1727 p.
5. Eisenbeis R. Bank deposits and credit as sources of systemic risk / R. Eisenbeis // Economic Review. — 1997. — issue Q3. — 4–19 p.
6. Rose P. Bank Management and Financial Services / P. S. Rose, S. C. Hudgins — Boston: McGraw-Hill, 9th ed., 2012. — 722 p.
7. Барановський О.І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання// Монографія. - К.: Київ. нац. торг.-екон. Ун-т, 2009.-754 с.
8. Волосович С. Підходи до оцінки системи страхування депозитів / С. Волосович // Вісник Національного банку України. - 2012. - № 8. - С. 19-23.
9. Гладких Д. Структура та динаміка зростання банківських пасивів, або колективний портрет українського вкладника // Вісник НБУ. – 2010. - №12. – С.34- 38.
10. Рисін В.В. Зміна пріоритетів депозитної політики банків відносно домогосподарств: тенденції 2008-2009 рр. / В. В. Рисін // Регіональна економіка. - 2010. - №2.
11. Офіційний сайт рейтингового агентства Fitch Ratings [Електронний ресурс] — Режим доступу: [http:// www.fitchratings.com](http://www.fitchratings.com).
12. Офіційний сайт рейтингового агентства Standard&Poor’s [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.standardandpoors.com>.
13. Офіційний сайт рейтингового агентства Moody’s [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.moody.com>.
14. Офіційний сайт рейтингового агентства Експерт-рейтинг [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.expert-rating.com>.
15. Офіційний сайт рейтингового агентства Кредит-рейтинг [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.credit-rating.ua>.
16. Офіційний сайт рейтингового агентства ІВІ-рейтинг [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ibi.com.ua>.
17. Офіційні сайти банків України / Bankografo.com [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://bankografo.com/bankivska-systema/komertsiyni-banki/dosye-bankiv-sayti-telefoniyedrou>.

Анотація

У статті розглянуті основні тенденції розвитку ринку депозитів фізичних осіб в Україні під час виходу з фінансової кризи. Проведений детальний аналіз ділової активності банків у секторі залучення депозитів в умовах низької рентабельності та скорочення альтернативних джерел формування ресурсів. Особливу увагу приділено новим факторам, що впливають на динаміку депозитних ставок та обсягу роздрібних депозитів в Україні, а також можливостям вирішення існуючих проблем на досліджуваному ринку.

Ключові слова: ринок роздрібних депозитів, банківська система, фінансова криза

This article investigates the main trends of Ukrainian retail deposit market development during recovery period. The detailed analysis of banking business activity in the retail deposit sector were conducted, taking into account low banking returns and reduction of alternative sources of liabilities. Particular attention is devoted to the new driving factors which imply on deposit rates and volume dynamics of retail deposits in Ukraine as well as the regulative solutions of existing problems in the investigated market.

Key words: retail deposit market, banking system, financial crisis.

В статье рассматриваются основные тенденции развития рынка депозитов физических лиц в Украине в период выхода из финансового кризиса. Проведен детальный анализ деловой активности банков в секторе розничных депозитов в условиях низкой рентабельности и сокращения альтернативных источников формирования ресурсов. Особое внимание отводится новым факторам, влияющим на динамику депозитных ставок и объемов розничных депозитов в Украине, а также возможностям решения существующих проблем на исследуемом рынке.

Ключевые слова: рынок розничных депозитов, банковская система, финансовый кризис.